

sunda bir buyruk çıkarttı. Camiye dönüştürdüğü Kawasyana (Mar Cassianus) Kilisesi'nde 15 Şâban 477 (17 Aralık 1084) Cuma günü 110 müezzin tarafından okunan ezandan sonra cuma namazı kılındı. Süleyman Şah, hıristiyan halkın isteği üzerine Antakya'da Meryem Ana ve Aziz Cernis adlarına iki kilisenin inşasına izin verdi. Hıristiyan âleminin kutsal şehirlerinden sayılan Antakya'nın fethini Sultan Melikşah'a bildirdi. Sultan başşehir İsfahan'da fethi kutlamak amacıyla törenler yaptırdı. Devrin ünlü şairi Ebü'verdî bu fetih sebebiyle bir kaside kaleme aldı. Süleyman Şah daha sonra Bagras, Süveydiye (Sama'dağı), İskenderun, Derbesak, Artah, Hârim, Telbâşir, Gaziantep şehir ve kalelerini, emirlerinden Buldacı Elbistan, Göksun, Maraş, Behisni, Ra'bân şehir ve kalelerini kısa bir süre içinde fethetti. Böylece Anadolu Selçuklu Devleti'nin sınırları Marmara denizinden Fırat ırmağı ve Halep yörelerine kadar ulaştı.

Süleyman Şah'ın Halep kapılarına dayanması Selçuklu vasalı Musul emîri Şerefüddüvle Müslim b. Kureşî'ye harekete geçirdi. Müslim, Süleyman Şah'a Antakya'nın eski hâkimi Philaretos Brachamios'tan almakta olduğu yıllık vergiyi kendisinin ödemesini, aksi takdirde sultana isyan etmiş sayılacağını bildirdi. Süleyman Şah ise tek amacının fethettiği ülkelerde sultan adına hutbe okutup para bastırmak olduğunu, Antakya ve diğer şehirlerin fethini ancak onun sayesinde gerçekleştirdiğini belirtti. Ayrıca önceki Antakya hâkimi gayri müslim olduğundan kendisine cizye verdiğini, fakat bir müslümanın başka bir müslümana cizye ödeyemeceğini söyledi. Bu arada Müslim'in sert davranışları yüzünden Kilâboğulları'na mensup bazı kuvvetlerle Mirdâsî emirleri Şebîb ve Mansûr, Süleyman Şah'a katıldılar. Bunun üzerine Müslim, beraberinde Türkmen atlıları bulunan Çubuk Bey olduğu halde Halep'ten çıkıp Antakya'ya yöneldi. Süleyman Şah, 4000 kişilik orduyu Amik ovasındaki Kurzâhil yörelerinde Müslim ile savaşa girişti. Çubuk Bey'in kuvvetleriyle beraber Süleyman Şah'a katılmasıyla yenilgiye uğrayan Müslim çarpışmalar sırasında hayatını kaybetti (24 Safer 478 / 20 Haziran 1085). Ardından Süleyman Şah, Şerîf Hasan b. Hibetullah el-Huteyftî'nin elinde bulunan Halep'i kuşattı (Rebîülevvel 478 / Temmuz 1085). Bu arada gönderdiği kuvvetler Maarretünnu'mân, Kefertâb, Kinnesrîn, Latmin şehir ve kalelerini fethetti. Süleyman Şah, İbnü'l-Huteyftî ile Sultan Melikşah'ın onayını al-

mak şartıyla Halep'in kendisine teslim edilmesi hususunda anlaşınca kuşatmayı kaldırdı, fakat daha sonra bundan vazgeçip şehri yeniden kuşatmaya başladı (479/1086). Şehrin Süleyman Şah'a teslimine dair Sultan Melikşah'ın onayını hâlâ almamış olan İbnü'l-Huteyftî, bu sırada Dimaşk'ta bulunan Suriye ve Filistin Selçuklu Hükümdarı Tâcüddevle Tutuş'a haber göndererek Halep'i gelip almasını istedi. Tutuş, Süleyman Şah ile arası açık olan Artuk b. Eksük Bey ile birlikte Halep'e yöneldi (Muharrem 479 / Nisan-Mayıs 1086). Durumu öğrenen Süleyman Şah da hemen harekete geçti. Halep yakınlarında Aynüseylem yöresindeki çarpışmalar sırasında bazı Türkmen beyleri kuvvetleriyle birlikte Tutuş'un saflarına katıldı. Hayatında ilk defa yenilgiye uğrayan Süleyman Şah savaş alanından ayrılıp ıssız bir yere çekildi. Bunu öğrenen Tutuş adamlarını göndererek ona yanına gelmesini, kendisiyle barış yapacağını bildirdi. Ancak Süleyman Şah içine düştüğü ümitsiz ruh haliyle bıçağını kalbine saplayarak intihar etti (18 Safer 479 / 4 Haziran 1086) (İbnü'l-Kalânîsî, s. 119; Anna Komnena, II, 65). Tutuş, Süleyman Şah'ın naaşını Halep Kapısı'nda defnettirdi. Hanımını, iki oğlunu, vezirini Antakya'ya gönderdi. Bunlar daha sonra Sultan Melikşah tarafından İsfahan'a götürüldü. Bir rivayete göre Süleyman Şah savaş meydanında ölmüştür. Savaş alanını gezen Tutuş'un askerlerinin yakut ve som altınlarla işlenmiş zırhlı bir cesedi görüp Tutuş'a haber verdikleri, Tutuş'un, "Bu Süleyman Şah'a benziyor" dediği, "Nasıl tanıdınız?" sorusuna da, "Ayakları benim ayaklarıma benziyor, zira Selçukoğulları'nın ayakları birbirine benzer" şeklinde cevap verdikten sonra cesedin başında durup, "Biz Mikâil oğulları sizlere (Arslan Yabgu oğulları) zulmettik, sizleri bizden uzaklaştırıp işte böyle öldürüyoruz" dediği rivayet edilmiştir (İbnü'l-Adîm, II, 97-98). Süleyman Şah'ın ölümünden sonra İznik'te yerine vekil bıraktığı Ebülkâsım, ardından kardeşi Ebülğazi hâkim olmuştur. Anadolu'da millî birliği kuran Süleyman Şah, Anadolu Türkleri arasında gazilik pâyesi kazanmış (İbn Bîbî, I, 37) ve efsanevî bir şahsiyete bürünmüştür. Hiçbir kaynakta yer almamasına rağmen Ca'ber'de bulunan Türk mezarı ona nisbet edilmiştir (Enverî, s. 6, 78).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târihu Dimaşk* (Amedroz), s. 117-119; Anna Komnena, *Anne Comnene. Alexiade. Règne de l'empereur Alexis I Comnène. 1081-1118* (nşr. ve trc. B. Leib), Paris 1943, II, 64-65; *Azîmî Tarihi: Selçuklular Dönemiyle İlgili Bô-*

lümler: H. 430-538 (nşr. ve trc. Ali Sevim), Ankara 1988, s. 16, trc. s. 21; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil X*, 138-140, 147-148; a.m.f., *el-Târihu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Mevşil* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), Kahire 1382/1963, s. 6, 7; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân* (nşr. Ali Sevim), Ankara 1968, s. 215, a.229-230, 234-237; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, II, 78, 86-92, 95, 97-99; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyyye: Selçukname* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, I, 29, 37; Ebü'l-Ferrec, *Târih*, I, 330, 323-333; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-ağbâr*, s. 19-21; Müstevfi, *Târih-i Güzide* (Browne), I, 481; Bedreddin el-Aynî, *İkûdü'l-cü-mân*, TSMK, III, Ahmed, nr. 2912, XXI, vr. 194-195*, 261*; *Urfuli Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)* (nşr. ve trc. H. D. Andreasyan), Ankara 1962, s. 147, 161-164, 168-169; Enverî, *Düstümnâme*, s. 6, 78; M. Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri I: Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944, s. 120, 123, 152-153; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s. 69-70, 89-90; a.m.f., "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", *TED*, sy. 10-11 (1981), s. 1-28; E. Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı* (trc. Fikret İşıltan), İstanbul 1970, s. 121-122; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 45-82; a.m.f., "Süleyman-Şah I", *IA*, XI, 201-219; Cl. Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler* (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1979, bk. İndeks; Ali Sevim, *Anadolu Fâtihî Kutalmışoğlu Süleyman Şah*, Ankara 1990; a.m.f., "Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara 1995, s. 421-427; Mehmet Altay Köymen, "Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devletinin Kuruluşu", *TTK Belleten*, sy. 218 (1993), s. 71-79; G. Leiser, "Sulaymân b. Kutulmuş", *EP* (İng.), IX, 825-826.

 ALİ SEVİM

SÜLEYMAN ŞAH II

(سليمان شاه)

(ö. 600/1204)

Anadolu Selçuklu sultanı
(1196-1204).

Süleyman Şah hakkında kaynaklarda yer alan ilk bilgi babası II. Kılıcarşan'ın, ülkesini oğulları arasında paylaştığı sırada onu merkezi Tokat olan eyalete melik tayin etmesiyle ilgilidir. Samsun ve çevresiyle Karadeniz sahilinde Bizans hâkimiyetindeki birçok şehir ve kasaba onun melikiği döneminde fethedildi. Süleyman Şah, babasının ölümünün ardından saltanatı ele geçirmek için harekete geçti ve bu hususta önemli bir engel olarak gördüğü ağabeyi Kutbüddin Melikşah'la mücadeleye girişti. Kutbüddin kısa bir süre sonra ölünce onun topraklarını ele geçirmek istediysen de kardeşi Ankara Meliki Muhyiddin Mesud ile aralarında anlaşmazlık çıktı. Süleyman Şah, Mesud'u mağlûp ederek itaat altına aldı. Böylece hükümler olduğu To-

kat'a Kutbüddin'in idaresindeki Sivas, Kayseri ve Aksaray'ı da ilâve edip hâkimiyet sahasını genişletti. Diğer kardeşi I. Gıyâseddin Keyhusrev dışında kendisine rakip olabilecek kimse kalmadı. Süleyman Şah, I. Keyhusrev ile mücadeleye girişmeden önce onun halk nezdindeki saygınlığını ortadan kaldırmaya çalıştı. Ardından Tokat'tan Konya'ya doğru hareket etti. Ordusu kendi emrindeki kuvvetlerden başka Türkmenler'den ve yardımına gelen en az beş kardeşinin kuvvetlerinden meydana geliyordu. I. Keyhusrev'in ordusu, Uluborlu meliki tayin edilmesinden itibaren kendisine tâbi olan Batı ucundaki Türkmenler ile Konya'daki birliklerden ibaretti.

Konya'ya gelen Süleyman Şah şehri kuşattı. Kuşatmanın uzun süre devam etmesi şehirdekilerin durumunu gittikçe kötüleştirdiğinden Keyhusrev'e bağlı beyler, Süleyman Şah ile anlaşmak için kendisine bir elçi gönderip kuşatmaya son verdiği takdirde sefer masraflarını karşılamayı taahhüt ettiler. Bu teklifi kabul etmeyip saltanat konusunda ısrar ederse bu durumda Keyhusrev'e, çocuklarına, hazinesine ve maiyetine zarar verilmeyeceğine, Konya'dan istedikleri yere gitmelerine müsaade edileceğine dair kendisinden bir ahidnâme istediler. Saltanatı tercih eden Süleyman Şah yanında bulunan beylerin ve şehir eşrafının şahitliğinde bir ahidnâme yazdırdı. Konya'daki beylerden ve şehrin ileri gelenlerinden her biri adına mülk, iktâ ve mansıb menşurları verdi. Beyler ve şehir eşrafı Süleyman Şah'a yapılan teklifi ve ondan alınan cevabı I. Keyhusrev'e arz ettiler; Süleyman Şah'ın kendilerine yolladığı ahidnâme ve menşurları gösterdiler. Bunun üzerine I. Keyhusrev saltanat makamından ayrılmayı kabul ettiğini bildirdi. Şehrin ileri gelenlerinden birkaç kişinin bu anlaşmayı gerçekleştirmek üzere ağabeyinin yanına gönderilmesini, anlaşma şartlarının kesin ifadelerle yazılmasını istedi. Süleyman Şah anlaşma metnini onun istediği şekilde yazdırdı ve güven vermek için yakınlarından iki kişiyi I. Keyhusrev'e gönderdi. Keyhusrev anlaşmanın yapıldığı günün gecesi başşehir Konya'yı terketti. Süleyman Şah ertesi gün şehre girdi ve Anadolu Selçuklu Devleti sultanı olarak tahta oturdu (8 Zilkade 592 / 3 Ekim 1196).

Süleyman Şah'ın cülûsu bütün eyaletlere, komşu devletlere ve Abbâsî halifesine bildirildi. Halife Nâsır-Lidînillâh saltanat menşuru, çetr ve sancak göndererek onun hâkimiyetini tasdik etti. İstanbul'a gitmekte olan I. Keyhusrev'in Lâdik köyünde tâ-

ciz edildiğini, yakın adamlarına ve eşyalara zarar verildiğini haber alan Süleyman Şah suçluları yakalatıp idam ettirdi. Daha sonra yeğenleri İzzeddin Keykâvus ile Alâeddin Keykubad'ı yanına getirip onları Konya'da kalmaları veya babalarının yanına gitmeleri hususunda serbest bıraktı. Babalarının yanına gitmek istediklerini söylemeleri üzerine onları da gönderdi. Anadolu'da Selçuklu birliğini yeniden kurmak için çalışmalarına hız veren Süleyman Şah bu amaçla önce Niksar'a, ardından Amasya'ya yürüdü. Kardeşlerinden Melik Berk-yaruk'un elinden Niksar'ı, Melik Arslanşah'ın elinden Amasya'yı aldı. Bu arada Elbistan Meliki Tuğrul Şah ona tâbi olduğunu bildirdi (Muharrem 594 / Kasım-Aralık 1197). Süleyman Şah, Ankara Meliki Muhyiddin Mesud ile Malatya Meliki Kayser Şah dışında bütün meliklerin idaresinde bulunan toprakları elde etmekle Anadolu'da Selçuklu Türk birliğini yeniden kurma yolunda önemli mesafeler almış oldu.

Süleyman Şah'ın, ülkesindeki iç sorunlarla uğraşmasından faydalanmak isteyen Bizans İmparatoru III. Aleksios Angelos, Frangopulos lakaplı Konstantinos kumandasındaki bir filoyu Karadeniz'de yük gemilerine baskınlar düzenlemekle görevlendirdi. Kendisine ulaşan şikâyetler üzerine Süleyman Şah, imparatora elçi gönderip Konstantinos'un aldığı esirlerin serbest bırakılmasını ve gasbedilen malların iadesini istedi ve yeni bir antlaşma yapılmasını teklif etti. İmzalanan barış antlaşmasına göre Bizans imparatoru, Süleyman Şah'a yıllık vergiden başka gasbedilen malların bedellerini ödemeyi kabul etti. Böylece iki devlet arasında siyasi ilişkiler yeniden başladı. Kilikya Ermeni hâkimi II. Leon, Süleyman Şah'ın Bizans'la uğraşmasını fırsat

bilerek Ereğli'yi zaptedip Kayseri'yi kuşattı. Süleyman Şah topraklarını geri almak için 595 (1199) yılında Kilikya'ya bir sefer düzenledi ve Ermeniler'i Toroslar'ın güneyine çekilmeye mecbur etti. Ereğli Kalesi ve Adana'ya kadar Kilikya'nın bazı yerleşim merkezleri ele geçirildi. Bu tarihten itibaren Ermeniler Selçuklular'a tâbi oldu. Öte yandan Bizans İmparatoru III. Aleksios, Süleyman Şah ile yaptığı antlaşmayı bir türlü kabullenemeyip onu öldürtmeye karar verdi. Niketas Khoniates'in kaydına göre (*Historia*, s. 700) imparatorun büyük vaatlerde bulunarak Selçuklu ülkesine gönderdiği suikastçı yakalandı. Bunun üzerine Süleyman Şah, Bizans sınırındaki şehirlere akınlar düzenledi. III. Aleksios'a karşı ayaklanan Komnenoslar sülâlesine mensup Mikhail'e askerî yardımda bulundu.

Selçuklu hâkimiyetini Batı ve Orta Anadolu'da güçlendirdikten sonra Doğu Anadolu'da Türk birliğini kurmaya çalışan Süleyman Şah, Eyyübîler'den aldığı destekle kendisine tâbi olmamakta direnen kardeşi Malatya Meliki Muizzüddin Kayser Şah'a karşı harekete geçti ve şehri kuşatıp ele geçirdi (19 Ramazan 597 / 23 Haziran 1201). Böylece devletin sınırları, Muhyiddin Mesud'un hâkimiyetindeki Ankara hariç babası II. Kılıcarşan devrindeki sınırlarına ulaşmış, Fırat vadilerine kadar uzanan Selçuklu şehirleri Süleyman Şah'ın hâkimiyeti altında toplanmış oldu. Doğu Anadolu'da hüküm süren Artuklular'ın Harput kolu ile Mengüçüklüler bu dönemde Selçuklu Devleti'ni metbû tanıyordu. Artuklu Karaarşan'ın oğlu İmâdüddin Ebû Bekir ölünce (600/1203) yerine geçen oğlu Nizâmeddin, Artukoğulları'nın Hısnıkeyfâ (Hasankeyf) kolu hâkimi Nâsırüddin Mahmud'a karşı topraklarını koruyabilmek için Süleyman Şah'ın himayesine girmeyi tercih etmişti. Mengüçüklüler'in Erzincan kolu hükümdarı Behram Şah, kayınpederi II. Kılıcarşan'dan sonra kayınpiraderi Süleyman Şah'a itaat arz etmişti. Aynı hânedanın Divriği kolu hükümdarı Turanşah da (Şahaşah) Selçuklular'a tâbi olmayı sürdürüyordu.

Süleyman Şah, Gürcüler'in Doğu Anadolu'da Erzurum'a kadar ilerlemeleri ve bölgede önemli bir tehdit olarak ortaya çıkmaları üzerine onlarla savaşmaya karar verdi. Kardeşlerine ve kendisine tâbi olan hükümdarlara haber göndererek askerî yardım istedi. Kardeşi Mugisüddin Tuğrul Şah kendi idaresinde olan Elbistan ve çevresinde hazırlıklarını kısa sürede tamamladı. Erzincan Mengüçüklü Beyi Behram

597 (1201) yılında Kayseri'de darbedilen II. Süleyman Şah'a ait dirhem (Yapı ve Kredi Bankası Sikkeler Koleksiyonu, nr. 8357)

Şah, Erzincan'a giden Süleyman Şah'ı törenle karşıladı ve Selçuklu ordusu ile Erzurum'a hareket etti. Bu sırada Erzurum, Saltuklu Beyi Melikşah'ın idaresindeydi. Selçuklular'a tâbiyeti kabulde samimi olmadığını düşündüğü Melikşah'ı hapsedirip Saltuklu hânedanının bölgedeki hâkimiyetine son verdikten sonra (2 Şevval 598 / 25 Haziran 1202) asıl hedefi olan Gürcistan üzerine yürüyen Süleyman Şah, Gürcü Kraliçesi Thamar'a bir mektup göndererek Selçuklu tâbiyetine girmeyi kabul edip savaşmadan teslim olmasını, Müslümanlığı kabul ettiği takdirde kendisiyle evleneceğini, Gürcistan'ı da çeyiz olarak kabul edeceğini bildirdi. Selçuklu ordusu Erzurum'un doğusunda Micingerd Kalesi civarındaki Pasinler ovasında ordugâh kurdu. Gürcü ordusu, Selçuklu ordusunu istirahat halinde oldukları bir anda pusuya düşürdü. 598 yılı Zilkade ayı başarılarında (Temmuz 1202) meydana gelen savaşta Süleyman Şah mağlûp oldu. Başta Mengüçlü Behram Şah olmak üzere bazı büyük kumandanlar esir düştü. Süleyman Şah kardeşi Tuğrul Şah, diğer beyler, kumandanlar ve askerleriyle birlikte Erzurum'a çekildi, ardından Konya'ya döndü. Savaştan sonra Gürcüler, Doğu Anadolu'da Selçuklular'ın aleyhinde herhangi bir toprak ilhakında bulunamadılar. Bu yeniliğe rağmen Doğu Anadolu'da Selçuklu hâkimiyeti güçlenerek devam etti. Mugisüddin Tuğrul Şah, Erzurum meliki olarak kaldı. Mardin Artuklu Beyi Artuk Arslan, Mardin'i kuşatan Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l-Âdil'e karşı Süleyman Şah'tan yardım istedi. Diyarbekir ve Hısnikefâ Artuklu Beyi II. Sökmen de Selçuklu tâbiyetine girdi. Böylece Selçuklu hâkimiyeti Mardin ve Diyarbekir yörelerine kadar

uzandı. Bu arada Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin büyük oğlu el-Melikü'l-Efdal Ali, saltanat mücadelesi sırasında hâkimiyetindeki birçok şehri kaybettikten sonra elinde kalan Sümeyşât'ı (Samsat) koruyabilmek için Süleyman Şah'a bir elçi göndererek Selçuklular'a tâbi olmak istediğini bildirdi. Eyyûbî hânedanı arasındaki saltanat mücadelesinden faydalanmak isteyen Süleyman Şah, el-Melikü'l-Efdal'in tâbilik teklifini kabul edip kendisine tâbiyet alâmeti olarak hil'at gönderdi. el-Melikü'l-Efdal, Sümeyşât'ta amcası el-Melikü'l-Âdil'in adına okutduğu hutbeyi Süleyman Şah adına okutmaya başladı ve 600 (1203-1204) yılında onun adına sikke kestirdi. el-Melikü'l-Efdal'den başka Harput Artuklu hâkimi de Selçuklu tâbiyetine girdi.

Süleyman Şah, Gürcüler'e karşı yeni bir sefer düzenlemeyi düşünüyor, ancak Ankara merkez olmak üzere bulunduğu bölgede bağımsız bir hükümdar gibi hareket eden kardeşi Muhyiddin Mesud'un Bizans topraklarında fetih hareketlerine girişerek hâkimiyet sınırlarını Safranbolu'ya kadar genişletmesi onu çok rahatsız ediyordu. Bu sebeple Gürcistan seferini ertelleyip kardeşi Mesud'u bertaraf etmek için Ankara'ya yöneldi. Uzun süren kuşatmanın ardından şehri Süleyman Şah'a teslim etmek zorunda kalan Mesud (1 Zilkade 600 / 1 Temmuz 1204) iki oğlu ile birlikte kendisine verilen beldeye giderken Süleyman Şah'ın emriyle öldürüldü.

6 Zilkade 600 (6 Temmuz 1204) tarihinde vefat eden Süleyman Şah Konya'da Alâeddin Camii'ne bitişik türbeye defnedildi. es-Sultânü'l-kâhir Ebû'l-Feth Rükneddin Nâsirü emiri'l-mü'minin unvanı ve lakaplarıyla anılan Süleyman Şah'ın ölüm sebebi hakkında kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. İbn Bîbî, onun Gürcistan seferinden Konya'ya dönüşünden sonra üzütüsünden hastalandığını ve Konya'da öldüğünü bildirir (*el-Evâmirü'l-Alâiyye*, s. 95). İbn Kesîr (*Büyük İslâm Tarihi*, XIII, 121), İbn Vâsıl (*Müferricü'l-kürüb*, III, 160) ve Gaffârî ise (*Cihân'ârâ*, s. 114) Süleyman Şah'ın kulunç hastalığı yüzünden Malatya ile Konya arasında bir yerde vefat ettiğini belirtir. Süleyman Şah'ı yakışıklı ve "selvi boylu" diye niteleyen İbn Bîbî (*el-Evâmirü'l-Alâiyye*, s. 77, 80), Gürcü Kraliçesi Thamaranın resmini görerek ona âşık olduğunu ve kendisiyle evlenmek istediğini kaydeder.

Anadolu Selçuklu Devleti, II. Süleyman Şah döneminde siyasî birliğine kavuşmuş, ülkede istikrar sağlanmıştır. Süleyman Şah kuvvetli bir şahsiyete ve keskin bir zekâ-

ya sahipti. Saltanatı elde etmek için sabretmeyi ve fırsatları iyi değerlendirmeyi bilmiştir. Âlimlere, şairlere ve halka büyük ihsanlarda bulunur, adaletli davranma hususunda gayret gösterir, zavıfların, mazlumluların haklarını gözetirdi. Herkes onun âdil olduğunu inanır ve ona güvenirdi. Zâlimlere karşı sert ve acımasızdı. İbn Bîbî onun cömertliğini, "Bağış ve ihsanda bulunurken yağmur bulutunu yetersiz, Nil nehrini cimri kabul ederdi" sözleriyle ifade eder (*a.g.e.*, s. 77). Malî işlerle de yakından ilgilenir, divanın gelir ve giderlerini gözden geçirirdi.

Şairliği, edebiyat, felsefe ve hat sanatındaki bilgisi ve becerisiyle tanınan Süleyman Şah şiir üzerine yapılan tartışmalarda doğru fikirler ileri sürerdi. Onun felsefecileri desteklediği ve onlara büyük bağışlar yaptığı söylenir. Bu sebeple ulemâ tarafından tenkit edilmiş, hatta inancı bozuk olmakla, din ve şeriata karşı ilgisizlikle suçlanmıştır. Muhammed b. Gâzî Malatye'vi *Ravzatü'l-'ukûl* adlı eğitime dair eserini Süleyman Şah'a ithaf etmiş, Zahir-i Faryâbî de "Kaside-i Nünüyye"sinde onu İskender-i Sâni diye övmüştür. Râvendî de ondan övgüyle söz eder (*Râhatü's-sudûr*, II, 411, 413). II. Süleyman Şah, Konya dışında ilk defa Aksaray, Kayseri ve Sivas'ta sikke kestirmiş, Konya ve Niksar surlarını tamir ettirmiş, Niğde Kalesi'ni yaptırmıştır. Kayseri'nin 30 km. kuzeybatısında Kızılırmak üzerinde bulunan 599 (1203) tarihli Tekgöz Köprüsü de onun tarafından inşa ettirilmiştir. Iğın ile Akşehir arasında Altınapa Kervansarayı olarak da bilinen Argıt Hanı, medrese ve mescidi Süleyman Şah döneminde yapılmıştır (bk. ALTINAPA HANI).

BİBLİYOGRAFYA :

Râvendî, *Râhatü's-sudûr* (Ateş), II, 208, 411, 413; N. Khoniates, *Historia* (ed. I. Bekker, trc. F. Grabler), Bonn 1835, s. 689, 690, 697, 699, 700; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (trc. Ahmet Ağırca - Abdülkerim Özyayın), XII, 79-80, 142-143, 152-155, 162-163, 166; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye: Selçuknâme* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, s. 41, 47-48, 50-53, 54-55, 57, 77-80, 83-85, 88-95; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, II, 474-475, 485-486 vd.; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürüb*, III, 152, 160; Aksarâyî, *Selçukî Devletleri Tarihi* (trc. M. Nuri Gençöşman), Ankara 1943, s. 127-128; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *Büyük İslâm Tarihi* (trc. Mehmet Keskin), İstanbul 1995, XIII, 121; Gaffârî, *Cihân'ârâ* (nşr. Müctebâ Mînovî), Tahran 1343 hş., s. 114, 134; Münecimbaşı, *Câmiu'd-düvel: Selçuklular Tarihi* (nşr. ve trc. Ali Öngül), İzmir 2001, II, 25, 29-32; M. Brosset, *Histoire de la Géorgie*, Petersburg 1849, I, 418, 421, 432, 456-458, 460, 465; Ismail Hakkı [Uzunçarşılı], *Kitâbeler*, İstanbul 1345/1927, I, 64-65; Osman Türkiye Selçuklularını Hakkında Resmî Vesikalar, Ankara 1958,

597 (1201) yılında Konya'da darbedilen II. Süleyman Şah'a ait dinar (Yapı ve Kredi Bankası Sikke Koleksiyonu, nr. 8355)

s. 122; a.m.f., *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 242, 245, 247-251, 253-255, 257, 259-260, 262; a.m.f., "Selçuk Devri Vakfiyeleri I: Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyeleri ve Hayatı", *TTK Belleten*, XI/42 (1947), s. 187-229; a.m.f., "Süleymanşah II", *İA*, XI, 219-231; Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, Ankara 1969, s. 105-106; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1990, s. 34, 38; Şevki Nezihi Aykut, *Türkiye Selçuklu Sikkeleri I: I. Mesud'dan I. Keykubad'a Kadar (510-616/1116-1220)*, İstanbul 2000, s. 116-117, 138-139, 158, 164; Selim Kaya, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ankara 2006, s. 52-95; Nejat Kaymaz, "Anadolu Selçuklu Devleti'nin İnhitanda İdare Mekanizmasının Rolü I", *DTCFD*, II/ 2-3 (1964), s. 120-124.

SELİM KAYA

SÜLEYMAN ŞEYHİ

(ö. 1235/1819-20)

Nakşibendî-Müceddidî şeyhi,
mutasavvif-şair.

1163'te (1750) günümüzde Bulgaristan sınırları içinde bulunan Köstendil'de doğdu. Köstendil'in varlıklı ailelerinden Mollazâdeler'e mensuptur. Hayatı hakkında bilinenlerin önemli bir kısmı *Bahrü'l-velâye*, *Lemaât* ve *Terkibât-ı Erbaîn* adlı eserlerine dayanmaktadır. İstanbul'da cizye kahtipliği ve cizyedarlık görevlerinde bulunan babası Hasan Efendi, Dârüssaâde Ağası Morali Hâfız Beşir Ağa ve adamlarıyla birlikte Rumeli'de ve Anadolu'da birtakım uygunsuz işlere karıştığı iddiasıyla öldürüldüğünde henüz iki yaşında olan Süleyman, Köstendil'de âyanlık ve mütesellimlik yapan ağabeyi İbrâhim Efendi'nin himayesinde yetişti. Bursalı Mehmed Tâhir, onun ilk tahsilini Köstendil'de tamamladıktan sonra İstanbul medreselerinde okuduğunu söylüyorsa da kendi eserlerinde buna dair bilgi bulunmamaktadır. Kitaplarında yer alan öğrenim hayatıyla ilgili bilgi, gençlik döneminde Köstendil meşâyihinden müderris Şeyh Mustafa Efendi'den Arapça öğrendiği ve *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'yi okuduğundan ibarettir.

Süleyman Şeyhî on beş yaşlarında iken ağabeyinin aracılığıyla, Debbağhâne mahallesindeki harabe halinde bir mektepte irşad faaliyetinde bulunan Nakşibendî-Müceddidî şeyhi Şâmîzâde Mustafa Efendi'ye intisap etti. Ağabeyi gibi bir süre mütesellimlik ve âyanlık yaptı. 1193'te (1779) sülükünü tamamlayıp hilâfet aldı. Bu tarihten iki yıl önce ağabeyinin hilâfet aldığı yılda şeyhinin vefatı üzerine mânevî sıkıntıya düştüğünü, azizlerin ve şeyhlerin ruhanîyetine sığınarak ve tarikat âdâbını ye-

rine getirerek kurtulduğunu, 1200 (1786) yılının Kadir gecesinde ağabeyinin rüyasında kendisine Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin rütbesinin verildiğini müjdelemesinin ardından mânen rahatladığını söyleyen Süleyman Şeyhî uzun yıllar Köstendil'de irşad faaliyetinde bulunduktan sonra burada vefat etti ve yaptırmış olduğu dergâha defnedildi.

Süleyman Şeyhî'nin tarikat silsilesi Şâmîzâde Mustafa, Seyyâhün Evliyâ Muhammed, Firâki Muhammed Bedreddin vasıtasıyla İmâm-ı Rabbânî'ye ulaşır. Nakşibendîlik, Köstendil'e Şâmîzâde Mustafa Efendi vasıtasıyla girmiş, Süleyman Şeyhî'nin ve ağabeyi İbrâhim'in gayretleriyle yaygınlık kazanmıştır. *Mektûbât-ı Erbaîn* adlı eserinden onun Devince, Dupniçe, Edirne, İştîp, Kodçana, Nevrekep, Ohri, Palanga, Samako, Selânik, Siroz, Üsküp, Yanya ve Yenice'de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Nevrekepli Osman Efendi, Veyselzâde Mehmed Efendi ve Köstendilli Mustafa Efendi, Sirozlu Şeyh Sâlib, İştîpli Şeyh Müderris Ahmed Efendi, Selânikli Şeyh Ahmed Efendi, Sofyalı Şeyh Ömer Müstakim, Dupniçeli Şeyh Bekir Efendi onun yetiştirdiği halifeler arasında zikredilebilir. Süleyman Şeyhî, Nakşibendî-Müceddidî silsilesine mensup olmakla birlikte, "İlm-i tasavvuf vahdet-i vücuddan ibarettir" diyecek kadar Ekberî irfana bağlı bir mutasavvıftır. Aynı zamanda divan sahibi bir şair olan Süleyman Şeyhî, Hâfız-ı Şîrâzî, Elvân-ı Şîrâzî, Yazıcıoğlu Mehmed, Yunus Emre, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Rûhî-i Bağdâdî, Nakşî-i Akkirmânî ve Niyâzî-i Mısır'den etkilenmiştir.

Eserleri. 1. *Lemaât-ı Nakşibendiyye*. Üç bölümden meydana gelen eserin birinci bölümünde müellif şeyhi ve ağabeyi hakkında bilgi vermiş, kendisine gelen tecelli ve halleri anlatıp Nakşibendiyye silsilesini zikretmiş, ikinci bölümde bazı tasavvuf terimlerini açıklamış, üçüncü bölümü rüya tabiri konusuna ayırmıştır (İÜ Ktp., TY, nr. 200; AÜ DTCF Ktp., Yazma Eserler, Muzaffer Ozak, I, nr. 570). 2. *Divan*. Süleyman Şeyhî iki divan tertip etmiştir. Bir mesnevi, iki kaside, iki terkibibend, dört tahmis, 121 gazel, yirmi dokuz kıta ve yirmi yedi müfred ihtiva eden ilk divan (İÜ Ktp., TY, nr. 1784) 1291 (1874) yılından sonra yer ve tarih belirtilmeden basılmıştır. Eser üzerinde bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır (Mustafa Kundakçı, *Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi'nin Divânı'nın Tenkidli Metni*, 2003, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). İkinci divan ise kayıptır. 3. *Bahrü'l-velâye*. 1001 sūfînin

menkıbelerini nakletmek amacıyla yazılmış bir evliya tezkiresidir. Attâr'ın *Tezkiretü'l-evliyâ*, Câmî'nin *Nefehâtü'l-üns* ve Saffî'nin *Reşehâtü'l-şuarâ*, eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye ve zeyilleri eserin başlıca kaynaklarıdır. Tezkirenin ilk bölümü Ca'fer es-Sâdık'tan Hacı Bektâş-ı Velfîye kadar 781 sūfiye, ikinci bölüm Lûbâbe el-Müteabbide'den Süleyme'ye kadar ki kadın velilere, üçüncü bölüm Aşık Paşadan müellifin kendisine kadar çoğu Osmanlı döneminde yetişen sūfilere ayrılmış, son bölümde Köstendilli sūfilere yer verilmiştir (Berlin Devlet Ktp., nr. 1683; AÜ DTCF Ktp., TY, İsmail Saib Sencer, I, nr. 2477). Ali Yılmaz'ın müellifin hayatı ve *Bahrü'l-velâye*'si üzerine hazırladığı doktora tezi basılmıştır (*Köstendilli Süleyman Şeyhî*, Ankara 1989). Eser, Sezai Küçük ve Semih Ceyhan tarafından sadeleştirilerek *1001 Sūfî* adıyla yayımlanmıştır (İstanbul 2007). 4. *Zübdetü Nefehâtü'l-Üns*. Lâmiî Çelebi'nin *Tercüme-i Nefehâtü'l-üns*'ünün muhtasarıdır (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 579/2, vr. 201^b-232^a; AÜ DTCF Ktp., Yazma Eserler, nr. 2477/2, vr. 173^b-201^a). 5. *Mir'âtü'l-muvahhidîn*. Tasavvuf terimlerinin, Allah'ın zât ve sıfatlarının, bazı peygamber kıssalarının anlatıldığı bir eser olup (Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 1515; İÜ Ktp., TY, nr. 3469/1, vr. 1^b-86^a) üzerinde yüksek lisans çalışması yapılmıştır (Mustafa Ejder, *Köstendilli Mollazâde Süleyman Şeyhî Efendi'nin Mir'âtü'l-Muvahhidîn Adlı Eseri*, 1998, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). 6. *Mektûbât-ı Erbaîn*. Müellifin Rumeli'nin çeşitli bölgelerindeki halife ve müridleriyle resmî görevlerde bulunan bazı kişilere gönderdiği kırk iki mektubu içerir (İÜ Ktp., TY, nr. 3469/7, vr. 134^b-185^a; Süleymaniye Ktp., M. Ârif - M. Murad, nr. 213/1, vr. 1^b-27^b). 7. *Terkibât-ı Erbaîn*. Müellif bu eserinde tarikata intisabından itibaren gördüğü rüyaları anlatmıştır (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2710/2, vr. 15^a-32^a; İÜ Ktp., TY, nr. 3469/6, vr. 112^b-133^b). 8. *Kütü'l-uşşâk*. Üç bölümden meydana gelen eserin mukaddimesinde âlimlerle sūfler mukayese edilmiş, Osmanlı ulemâsı arasındaki semâ, tütün, kahve, Hz. Peygamber'in ebeveyni, Fırvun'un imanı gibi tartışmalı konular ele alınmış, birinci bölümde Hâfız-ı Şîrâzî'nin bir beyti şerh edilerek seyrü sülûk merhaleleri açıklanmış, ikinci bölüm muhabbet ve mahbûb konusuna ayrılmış, üçüncü bölümde veba konusunda bilgi verilmiştir (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2462). Eser üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (Kâzım Aydemir,